YOSHLAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH VA MA'NAVIYATINI OSHIRISHDA MUSIQA SAN'ATIDA MILLIY QO'SHIQCHILIKDA OVOZ DIAPAZONINING AHAMIYATI

Nurmuxamedov Beknazar Bahodir o'g'li
Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati instituti "Maqom xonandaligi" kafedrasi o'qituvchisi
E-mail: nurmukhamedovbeknazar787@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada milliy qo'shiqchilikda ovoz diapazonining ahamiyati, uning ijrochilik san'atidagi roli va turli janrlardagi o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Maqolada maqom, folklor va estrada qo'shiqchiligi misolida ovoz diapazoniga qo'yiladigan talablar yoritilib, uni kengaytirish va mustahkamlash uchun samarali vokal mashqlari tavsiya etilgan. Shuningdek, ovoz diapazonining ijro mahorati va san'atkorning ijodiy faoliyatiga ta'siri batafsil ko'rib chiqilgan. Ushbu maqola milliy qo'shiqchilik bilan shug'ullanuvchi ijrochilar, pedagoglar va musiqashunoslar uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *Ovoz diapazoni, milliy qo'shiqchilik, maqom san'ati, folklor musiqasi, estrada ijrochiligi, vokal texnikasi, nafas nazorati, rezonatorlar, ovoz mashqlari, ijrochilik mahorati.*

Annotation: *This article analyzes the importance of vocal range in national singing, its role in performance art, and its distinctive characteristics across different genres. The article discusses the requirements for vocal range in maqom, folk, and estrada singing and recommends effective vocal exercises to expand and strengthen it. Additionally, the impact of vocal range on performance skills and an artist's creative activity is examined in detail. This article serves as a valuable resource for singers, educators, and musicologists engaged in national singing.*

Keywords: *Vocal range, national singing, maqom art, folk music, estrada performance, vocal technique, breath control, resonators, vocal exercises, performance mastery.*

Аннотация: *В данной статье анализируется значение диапазона голоса в национальном пении, его роль в исполнительском искусстве и особенности в различных жанрах. Рассматриваются требования к диапазону голоса в макомном, фольклорном и эстрадном пении, а также предлагаются эффективные вокальные упражнения для его расширения и укрепления. Кроме того, подробно изучается влияние диапазона голоса на исполнительское мастерство и творческую деятельность артиста. Данная статья является*

полезным пособием для певцов, педагогов и музыковедов, занимающихся национальным вокальным искусством.

Ключевые слова: *Диапазон голоса, национальное пение, искусство макома, фольклорная музыка, эстрадное исполнение, вокальная техника, контроль дыхания, резонаторы, вокальные упражнения, исполнительское мастерство.*

KIRISH

Musiqiy ijrochilik san’atida ovoz diapazoni muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, milliy qo‘shiqchilikda ovoz diapazonining kengligi ijrochining mahoratini oshirish, turli janrlarga moslashish va his-tuyg‘ularni yanada chuqur ifodalash imkonini beradi. Maqom, folklor va estrada san’atida ovoz diapazoniga qo‘yiladigan talablar bir-biridan farq qilsa-da, barchasi ijroning badiiy ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Ovoz diapazonining rivojlanishi nafaqat tabiiy qobiliyat, balki maxsus vokal mashqlari, nafas nazorati va texnik mahorat bilan bog‘liq. Milliy qo‘shiqchilik an’analarida ijrochining ovozi boy va ifodali bo‘lishi talab etiladi. Shu sababli, ovoz diapazonini kengaytirish va mustahkamlash milliy vokal san’atida muhim o‘rin tutadi.

Ushbu maqolada milliy qo‘shiqchilik janrlarida ovoz diapazonining o‘rni va uning ijrochilik mahoratiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ovoz diapazonini kengaytirish uchun samarali vokal texnikalari va mashqlar tavsiya etiladi. Maqola milliy qo‘shiqchilik bilan shug‘ullanuvchi ijrochilar, pedagoglar hamda musiqashunoslar uchun amaliy qo‘llanma sifatida xizmat qiladi.

OVOZ DIAPAZONINING QO‘SHIQCHILIKDAGI ROLI

Ovoz diapazonining kengligi ijrochini yanada erkin va mahoratli qilish bilan birga, u ijro etayotgan musiqa janriga moslashish imkonini beradi. Milliy qo‘shiqchilikda ovoz diapazonining ahamiyati quyidagicha namoyon bo‘ladi:

- ijroning his-tuyg‘uga boy bo‘lishi. Keng diapazonli ovozga ega ijrochilar qo‘shiqlarni hissiyot bilan boyitib, tinglovchiga kuchli ta’sir ko‘rsata oladi;
- turli janrlarga moslashish. Maqom san’ati keng diapazon talab qilsa, folklor qo‘shiqlari tabiiy va ifodali ovozni afzal ko‘radi;
- ovozning mustahkamligi. Ovoz diapazonini muntazam mashqlar orqali rivojlantirish ijrochi ovozining bardavom bo‘lishiga xizmat qiladi. qo‘shiqning badiiy ta’sirchanligini oshiradi.

MILLIY QO‘SHIQCHILIK JANRLARIDA OVOZ DIAPAZONINING AHAMIYATI

Milliy qo‘shiqchilikda ovoz diapazoni ijrochining badiiy ifoda imkoniyatlarini belgilab beradi. Har bir janrning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, ular ijrochidan ma’lum diapazonda ovoz yuritish mahoratini talab qiladi. Quyida turli milliy qo‘shiqchilik janrlarida ovoz diapazonining ahamiyati tahlil qilinadi.

Maqom ijrochiligi:

- maqom san’atida ijrochi keng diapazonni egallashi lozim;
- qo‘shiq matni va ohangidagi murakkab bezaklarni ifodalash uchun yuqori texnika talab etiladi;
- past va baland notalar o‘rtasida muvozanat saqlash ijro mahoratini oshiradi [3, 4].

Folklor qo‘shiqlari:

- folklor qo‘shiqlari asosan tabiiy ovoz bilan ijro etiladi;
- ushbu qo‘shiqlarda hissiyot va tabiiylik muhim;
- diapazon juda keng bo‘lmasa ham, ohangdorlik va jonlilik asosiy o‘rinda turadi.

Estrada va zamonaviy qo‘shiqchilik:

- estrada qo‘shiqchiligi ijrochidan moslashuvchan ovoz diapazonini talab qiladi;
- mikrofon orqali ishlash imkoniyati tufayli yumshoq va nazorat ostidagi baland notalar ijrosi muhim;
- zamonaviy estrada va milliy ohang uyg‘unligi ijrochining keng diapazoniga bog‘liq.

OVOZ DIAPAZONINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ovoz diapazonini rivojlantirish – har bir xonandaning ijrochilik mahoratini oshirishda asosiy omillardan biridir. Ovoz diapazonining kengligi va barqarorligi san’atkorning musiqiy imkoniyatlarini oshirib, turli janrlarda erkin ijro etishiga yordam beradi. Ovoz diapazonini kengaytirish nafaqat baland yoki past notalarni ijro etish qobiliyatini oshiradi, balki ovoz barqarorligini, nafas nazoratini va ovozning ifodaviyligini ham kuchaytiradi.

Ovoz diapazonining rivojlanishi xonandaning ijro uslubini boyitadi va unga murakkab kuylarni ijro etish imkoniyatini beradi. Ayniqsa, milliy qo‘shiqchilikda – maqom san’ati, folklor va estrada janrlarida – ovoz diapazonining kengligi ijrochining mahoratini belgilaydi. Keng diapazon quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Nafas nazorati va rezonatorlarni ishlatish.

Diafragmatik nafas olish mashqlari: Nafas olishda qorin muskullaridan foydalanish orqali ovozni barqaror saqlash va past-baland notalarni nazorat qilish o‘rganiladi [5].

Rezonator mashqlari: Ovozni bosh rezonatori (peshona, burun) va ko‘krak rezonatori orqali chiqarib, tovushni yanada boyitish.

Mashq: “Mmm’ tovushini pastdan balandga olib chiqish.

Vokal mashqlar.

Glissando mashqlari: Ovozni pastdan balandga va aksincha silliq ko‘tarib-tushirish. Bu paychalarning elastikligini oshiradi.

Legato va staccato mashqlari:

Legato – tovushlarni bog‘lab chiqarish.

Staccato – qisqa va keskin notalar orqali ovoz diapazonini mustahkamlash.

Vibrato rivojlantirish:

Mashq: “Aa” tovushini asta-sekin titratib, nazorat ostida ijro etish [7, 8].

Ovoz diapazonini kengaytirish uchun maxsus mashqlar.

Past notalarni mustahkamlash: har kuni chuqur nafas olib, eng past notalarni ijro etish [6].

Baland notalarni oshirish: “Ng” tovushini yuqori registrga olib chiqish va ohangni barqaror saqlash [1, 2].

Dinamikani nazorat qilish: past notalarni baland ovoz bilan, baland notalarni esa yumshoq ijro qilish mashqlari.

XULOSA

Milliy qo‘shiqchilikda ovoz diapazoni ijrochilik san’atining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ovoz diapazonining kengligi qo‘shiqchiga ijroda erkinlik, his-tuyg‘ularni chuqur ifodalash va turli janrlarda mahorat bilan ijro etish imkonini beradi. Maqom san’atida keng diapazonli ovoz texnik jihatdan murakkab ohanglarni ifodalashga yordam bersa, folklor qo‘shiqlari va estrada ijrochiligida hissiy ifodaviylik va ohangdorlikni oshiradi.

Ovoz diapazonini kengaytirish uchun muntazam mashqlar, diafragmatik nafas olish, rezonatorlarni ishlatish va vokal texnikalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Har bir qo‘shiqchi o‘z ovozining imkoniyatlarini chuqur anglab, maxsus vokal mashqlari orqali uni rivojlantirishi lozim. To‘g‘ri mashq va texnik yondashuv natijasida ijrochi nafaqat ovoz diapazonini kengaytiradi, balki ovozining mustahkamligi va uzoq umrini ham ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, milliy qo‘shiqchilikda ovoz diapazonining kengligi ijro mahoratini oshirishda muhim omildir. O‘z ustida muntazam ishlaydigan, ovoz texnikasini mukammallashtirgan har bir san’atkor o‘zbek milliy musiqasini yuksak darajada namoyish eta oladi va madaniy merosimizning ravnaqiga ulkan hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurmuxamedov Beknazar Bahodir o‘g‘li. “Baxshilar ovozini sozlash usuli” – Toshkent: “NEW RENAISSANCE” xalqaro ilmiy jurnali, 2025, Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.14571120.
2. Karimov, F. **“O‘zbek maqom san’ati”** – Toshkent: Fan, 2010.
3. Sodiqova, M. **‘Milliy musiqa va qo‘shiqchilik an’analari”** – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
4. Rahimov, A. **“Vokal texnikasi asoslari”** – Toshkent: San’at, 2018.

5. Ismoilova, D. **“Ovoz diapazoni va uni rivojlantirish usullari”** – Toshkent: O‘zbekiston milliy konservatoriyasi nashriyoti, 2020.
6. Jalilov, H. **“O‘zbek xalq qo‘shiqlari va ularning ijro uslublari’** – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2012.
7. Xudoyberganova, N. **“Musiqa pedagogikasi va vokal san’ati”** – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
8. Musiqa ilmi bo‘yicha internet manbalari:
    - www.musiqashunoslik.uz
    - www.vocaltraining.com
    - www.milliysanat.uz

